

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 3, 2013 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.24

В. В. Лойко,

к. е. н., доцент, докторант кафедри економіки, обліку і аудиту,
Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

В статті досліджено сутність поняття «система економічної безпеки», сформовано основні принципи побудови системи економічної безпеки на регіональному рівні, запропоновано узагальнену схему системи факторів економічної безпеки на регіональному рівні.

In article the essence of concept «system of economic safety» is investigated, is generated main principles of construction of system of economic safety at regional level, the generalised scheme of system of factors of economic safety at regional level is offered.

Ключові слова: регіон, економічна безпека, система, характеристика, принципи.

Keywords: region, economic safety, system, the characteristic, principles.

Вступ. Сучасний стан економіки характеризується надзвичайно швидкими змінами як на макро- так і на мезо- і макрорівнях, тому виникає необхідність оперативного виявлення негативних явищ та потенційних можливостей для забезпечення стабільного функціонування та розвитку економічної системи в цілому. Протистояти загрозам різного характеру може тільки чітко налагоджена система економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатня кількість наукових праць вітчизняних вчених: З.С. Варналія, В.І. Гейця, Б.В. Губського, М.М. Єрмошенка, Я.А. Жаліла, А.К. Кінаха, А.В. Козаченка, І.П. Мігус, В.І. Мунтіяна, А.І. Сухорукова, С.І. Пірождова присвячена питанням національної безпеки або питанням забезпечення економічної безпеки на рівні держави та підприємства. Питанням забезпечення економічної безпеки на рівні регіону приділяється значно менше уваги. В.С.Реутов звертає увагу на те, що сучасний процес глобальної регіоналізації соціального і економіко-політичного життя є наступна більш висока форма глобалізації [1]. Тому питання ролі регіоналізації у формуванні сучасного глобалізованого простору потребує дослідження аспектів побудови системи економічної безпеки на регіональному рівні.

Мета статті. Визначення сутності та змісту економічної категорії «система економічної безпеки» та формування основних принципів побудови системи економічної безпеки на регіональному рівні.

Основні результати дослідження. У науковій літературі зустрічається багато різноманітних визначень понять «система», «система безпеки» та «система економічної безпеки». Дослідження сутності визначення економічної безпеки як системи доцільно почати з характеристики складного, хоча і доволі розповсюдженого терміну «система». Т.А. Акімова під «системою» розуміє сукупність або безліч пов'язаних між собою елементів [2]. Аюкофф Р.Л. визначає «систему» як будь-яку сукупність, яка складається із взаємозалежних частин [3]. Найбільш вдало визначення терміну «система» надано П.К. Анохіним [4], який розуміє систему, як комплекс вибірково залучених компонентів, у якому взаємодія та взаємовідносини приймають характер взаємсприяння компонентів на отримання сфокусованого корисного результату.

Зарубіжні та вітчизняні вчені розглядають «систему безпеки» та «систему економічної безпеки» на різних ієрархічних рівнях та з різних позицій (табл. 1).

Таблиця 1.

Результати узагальнення існуючих підходів до визначення термінів «система безпеки» та «система економічної безпеки» зарубіжними та українськими авторами*

Автор	Визначення
Мак-Мак В.П.	Система безпеки охоплює наукову теорію безпеки, політику і стратегію безпеки, засоби і методи забезпечення безпеки і концепцію безпеки [5]
Ярочкін В.І.	Система безпеки – організована сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів <i>особистості, підприємства, держави</i> від внутрішніх і зовнішніх факторів [6]
Ткач С.М.	Система економічної безпеки - цілісність і одночасно роздільність різних взаємопов'язаних елементів економіки <i>регіону</i> , відокремлених від зовнішнього середовища і взаємодіючих з ним як ціле. Окрім того, існують два онтологічних підходи до ідентифікування системи, в площині яких ми розглядаємо систему економічної безпеки регіону: 1) система як сукупність елементів, об'єктів; 2) система як сукупність властивостей. [7]
Сухоруков А.І., Мошенський С.З., Петрук О.М.	Система економічної безпеки – комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних профілактичних і маркетингових заходів, спрямованих на кількісну й якісну реалізацію захисту інтересів <i>підприємства</i> від зовнішніх і внутрішніх загроз [8]
Ярочкін В.І.	Система економічної безпеки – сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються з метою захисту <i>підприємницької діяльності</i> від реальних або потенційних дій фізичних або юридичних осіб, які можуть привести до

	суттєвих економічних втрат [6]
Камлик М.І.	Система економічної безпеки - комплекс взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання та спрямовані на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних чи юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних збитків та забезпечення економічного росту в майбутньому [9]
Про Концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України	Система економічної безпеки - комплекс організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів суб'єктів господарювання від зовнішніх та внутрішніх загроз [10]
Пономаренко А.І.	Система економічної безпеки – сукупність об'єкта, засобів захисту, нормативної бази та організаційних структур здійснення [11]
Шарий Л.В.	Система економічної безпеки – взаємопов'язана сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз [12]
Коробчинский А.Л.	Систему економічної безпеки підприємства можна визначити як взаємопов'язану сукупність спеціальних структур, засобів, методів і заходів, які забезпечують безпеку бізнесу від внутрішніх і зовнішніх загроз [13]
Заблодська І.В.	Система економічної безпеки регіону має складну внутрішню структуру, у якій можна виділити три її найважливіших елементи: економічна незалежність, стабільність і стійкість роботи; здатність до саморозвитку і прогресу [14]
Грунін С.О.	Система економічної безпеки розглядається автором у формі графічних зображень принципів моделей забезпечення безпеки персоналу фірми, основних фондів, конфіденційної інформації, елементами яких є: об'єкт безпеки, об'єкт загроз, джерела загроз, загрози та засоби захисту [15]

* Джерело: складено автором

Діяльність із забезпечення безпеки має вертикальний та горизонтальний виміри. За вертикальним виміром розглядається діяльність із забезпечення безпеки особи, регіону, держави, суспільства, міжнародної спільноти. В горизонтальному вимірі знаходиться діяльність, яка забезпечує економічну безпеку за її складовими. Найбільш узагальнений погляд на систему безпеки надає В.П. Мак-Мак [5], який зауважує, що система безпеки охоплює теорію, політику і стратегію, засоби і методи забезпечення безпеки, концепцію безпеки. Це визначення найбільш повно характеризує сутність безпеки як економічної категорії та підходить до визначення безпеки на будь-якому ієрархічному рівні. Зовсім по-іншому поняття «системи безпеки» розглядає Ярочкін В.І. [6]. Автор конкретизує, що система безпека – це організована сукупність спеціальних органів, служб, засобів, методів, заходів, що забезпечують захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства, держави від внутрішніх і зовнішніх факторів. Це визначення характеризує сукупність інструментів для забезпечення економічної безпеки на всіх ієрархічних рівнях. Такі різні визначення терміну «система безпеки» показують, що цей термін було розглянуто авторами з різних точок зору. Як слушно зауважує С.М. Ткач [7], що існують два онтологічних підходи до ідентифікування системи: 1) система як сукупність елементів, об'єктів; 2) система як сукупність властивостей.

Систему економічної безпеки більшість авторів розглядає як комплекс заходів: організаційно-управлінських, технологічних, технічних профілактичних і маркетингових, спрямованих на кількісну й якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз [8] або взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання та спрямовані на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави [6], взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються з метою захисту підприємницької діяльності від реальних або потенційних дій фізичних або юридичних осіб, які можуть привести до суттєвих економічних втрат [9], організаційно-управлінських, режимних, технічних, профілактичних та пропагандистських заходів, спрямованих на якісну реалізацію захисту інтересів суб'єктів господарювання від зовнішніх та внутрішніх загроз [10]. Спільним в цих визначеннях терміну «система економічної безпеки» є те, автори розглядають систему як комплекс заходів різного характеру, спрямованих на захист інтересів особистості, підприємства (підприємницької діяльності) і держави від зовнішніх і внутрішніх та реальних або потенційних загроз. Слушне зауваження В.І. Ярочкіна щодо природи загроз. Автор підкреслює, що для економічної безпеки на всіх ієрархічних рівнях мають значення тільки ті загрози, які можуть привести до суттєвих економічних втрат.

Що стосується визначення поняття «економічна система регіону», то доцільно звернути увагу на трактовку цього поняття І.В. Заблодською [14], яка підкреслює, що можна виділити три її найважливіших елементи: економічна незалежність, стабільність і стійкість роботи; здатність до саморозвитку і прогресу. В розглянутих визначеннях понять «система безпеки», «система економічної безпеки», «система економічної безпеки регіону», «система економічної безпеки підприємства» жоден автор не звертає уваги на складові економічної безпеки та на регулювання процесу забезпечення економічної безпеки з боку державних та місцевих органів влади, а також активної участі в цьому процесі підприємців і населення. Узагальнюючі авторські визначення системи економічної безпеки та зважаючи на те, що регіон є складною соціально-економічною системою, можна надати наступне визначення цього поняття. З точки зору здійснення процесу державного регулювання економічною безпекою на регіональному рівні можна сформулювати наступне визначення. **Система економічної безпеки регіону** – це комплексна взаємодія об'єкта, нормативної бази, взаємопов'язаної сукупності дій органів державної та місцевої влади, підприємницьких структур та населення, націлених на захист економічної діяльності регіону від зовнішніх та внутрішніх загроз у розрізі складових економічної безпеки з метою забезпечення економічної незалежності регіону, стабільності і стійкості його розвитку, здатності до саморозвитку і прогресу.

Основні принципи функціонування систем [16] цілком коректно можна віднести і до регіону як соціально-економічної системи. Ці принципи наступні.

Принцип ефективного цілеполягання, суть якого полягає в тому, що ціль ефективного поведінки системи задається надсистемою.

Принцип цілісності, який стверджує, що ціле є більшим від суми складання його елементів, тобто система має властивості, які не виводяться із властивостей її елементів та способів їх поєднання.

Принцип детермінізму: причина зміни стану системи завжди знаходиться поза системою.

Принцип оптимуму: система повинна рухатися до мети за оптимальною траєкторією.

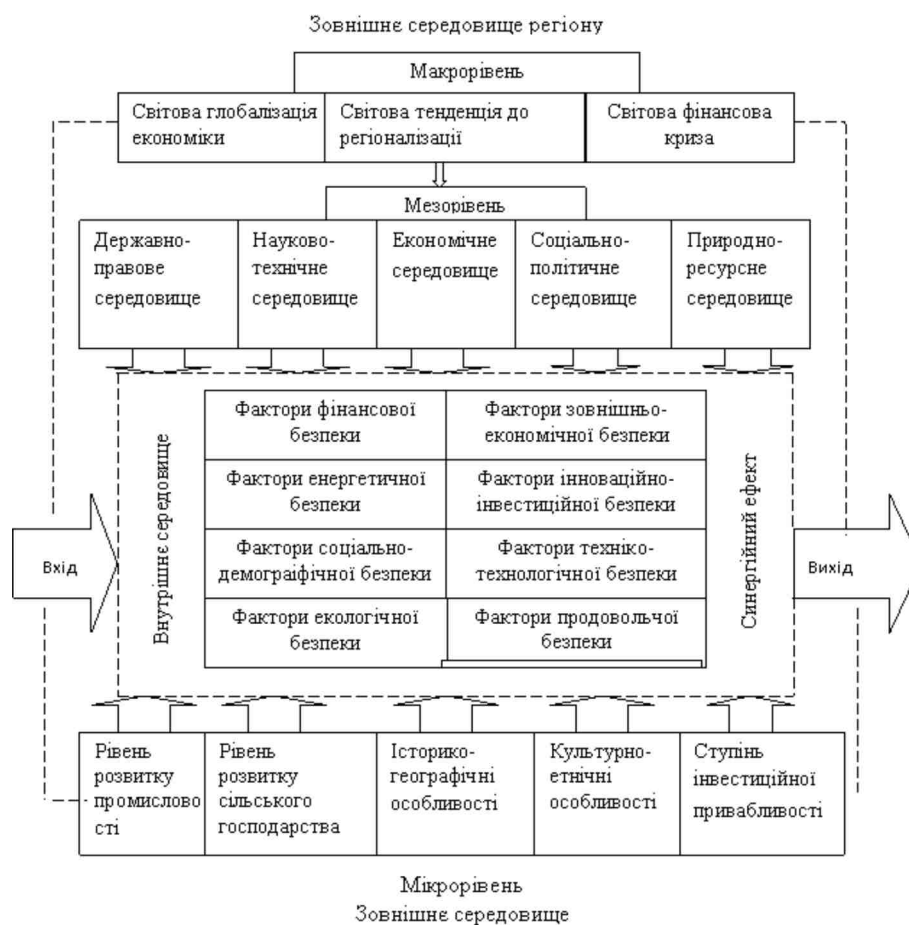
Принцип спеціалізації і кооперування, який полягає в тому, що рухаючись до своєї мети, система має тенденцію спеціалізуватись на виконанні своєї функції та кооперуватись з іншими системами.

Принцип ієрархічності, який стверджує: розвиток системи супроводжується ієрархією.

На основі розглянутих теорій та сутності підходу до функціонування підприємства як відкритої системи [17] складено узагальнену схему (рис. 1) системи факторів економічної безпеки регіону.

Вивчення наукових джерел показало відсутність єдності як в методиці діагностики економічної безпеки на всіх рівнях так і в відсутності єдності поглядів авторів щодо структури функціональних складових економічної безпеки. Майже всі автори в складі економічної безпеки на перше місце ставлять фінансову безпеку, а інші складові мають значну варіативність. Їх кількість коливається від 4 до 14. На рівні держави виділяються наступні складові економічної безпеки: макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча [18]. На рівні регіону: фінансова, енергетична, соціальна, інвестиційна, науково-технологічна, зовнішньоекономічна [19]. На рівні підприємства виділяють наступні функціональні складові економічної безпеки: фінансова, інтелектуальна, техніко-технологічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, ринкова, силова [20]; фінансова, кадрово-управлінська, виробнича, маркетингова, інтерфейсна, екологічна, силова [21]. Доцільно підкреслити, що неузгоджена кількість складових економічної безпеки ускладнює систему показників оцінки рівня економічної безпеки та подальшого моніторингу стану економічної безпеки. Враховуючи різний стан економіко-соціального розвитку регіонів та інші фактори, які впливають на рівень економічної безпеки регіонів, доцільно виділити наступні складові економічної безпеки регіонального рівня: фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, енергетична, соціально-демографічна, екологічна, виробнича та продовольча.

Зовнішнє середовище регіону можна умовно поділити на 3 рівня: макрорівень, мезорівень та мікрорівень. До факторів, які впливають на стан економічної безпеки регіону на макрорівні віднесено: світову глобалізацію економіки, світову тенденцію до регіоналізації, світову фінансову кризу. До факторів, які впливають на стан економічної безпеки регіону на мезорівні можна віднести наступні: державно-правове, науково-технічне, економічне, соціально-природне, природно-ресурсне середовище. До факторів, які впливають на стан економічної безпеки регіону на мікрорівні можна віднести наступні: рівень розвитку промисловості та сільського господарства регіону, історико-географічні та культурно-етнічні особливості регіону, ступінь інвестиційної привабливості регіону (рис.1).

Рис. 1. Узагальнена схема системи факторів економічної безпеки на регіональному рівні
(запропоновано автором на основі моделі функціонування регіону як відкритої системи)

Висновки. Перед кожним регіоном виникає завдання самоаналізу та прогнозування свого економічного стану. Визначення рівня економічної безпеки за функціональними складовими дозволяє провести діагностику слабких та сильних сторін соціально-економічного розвитку регіону та сформулювати стратегічні і тактичні задачі державної регіональної політики. Характеристика економічної безпеки регіону як системи дозволяє врахувати вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на функціональні складові економічної безпеки та вчасно розробити та впровадити заходи щодо запобігання виникненню загроз економічній безпеці на регіональному рівні.

Література:

1. Реутов В.Е. Глобальна регіоналізація як сучасний вектор розвитку глобальних економічних трансформацій. [Електронне джерело] – Режим доступу до: www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=910.
2. Акімова Т.А. Теорія організацій: учеб. посібник для виводу / Т.А. Акімова. – М.: ЮНІТИ-ДАНА, 2003. – 367 с.
3. Акоф Р.Л. Системи, організації та міждисциплінарні дослідження / Р.Л. Акоф // Дослідження по загальній теорії систем. Збірник перекладів / Под ред. В.Н. Садовського та Ю.Г. Юдіна. – М.: Видавництво «Прогрес», 1969. – С. 143-164.
4. Анохін П.К. Избранные труды. Философские аспекты теории функциональной системы / П.К. Анохин. – М.: Наука, 1978. – 400с.
5. Мак-Мак В.П. Служба безпеки підприємства як суб'єкт частини правоохоронної діяльності: монографія /В.П. Мак-Мак. – М.: Компанія «Спутник», 2003. – 220 с.
6. Ярочкин В.И. Система безпеки фірми / В.И. Ярочкин. – М.: Изд-во «Ось – 89», 2003. – 352с.
7. Ткач С.М. Система економічної безпеки: регіональний аспект /С.М. Ткач. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.rusnauka.com /4_SND_2012/Economics/4_100344.doc.htm
8. Сухоруков А.І. Національна економічна безпека / А.І. Сухоруков, З.С. Мошенський, О.М. Петрук. – Житомир: Рута, 2010. – 384 с.
9. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : Навчальний посібник / М.І.Камлик. - К.: Атіка, 2005. – 432 с.
10. Про концепцію економічної безпеки споживчої кооперації України: Постанова Ради Центральної спілки споживчих товариств України від 12.11.2008 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: zakon.nau.ua/doc/?code=n0007626-08
11. Пономаренко А.І. Система економічної безпеки фірми/ А.І. Пономаренко // Шлях України до економічної безпеки: матер. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 квітня 2006 р.). – Харків, 2006. -302 с.
12. Шарій Л.В. Напрями забезпечення та основні складові економічної безпеки/ Л.В. Шарій// Європейський вектор економічного розвитку, 2011. - № 2 (11). – С.263-270.
13. Коробчинський А.Л. Методика формування системи економічної безпеки підприємства. [Електронний ресурс] // Режим доступу до Статті: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/APE/2009_4/41-45.pdf
14. Заблудська І.В. Доцільність дослідження проблем економічної безпеки. [Електронне джерело] – Режим доступу до: kneu.edu.ua/userfiles/ec_pidpr_th_pr_4/5/Zabludska.doc
15. Грунин О.А. Экономическая безопасность организации /О.А. Грунин, С.О. Грунин – СПб.: Изд-во «Питер». – 2002. – 160 с.
16. Продум М. Нація золотих комерців: психоінформаційна концепція України / М. Продум. – Тернопіль: ТРВС, 1996. – 72 с.
17. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. Посібник / Василенко В.О. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 504 с.

18. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.

19. Качала Т.М. Сутність економічної безпеки як основи сталого розвитку економічної системи / Т.М. Качала //Сучасні перспективи розвитку системи економічної безпеки держави та суб'єктів господарювання: Монографія / за ред. проф. Мігус І.П. - Черкаси: ТОВ «Макалут», – Черкаси, 2012. – С. 27- 39.

20. Руденко І.В. Діагностика економічної безпеки підприємства. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009new/8-rudenko.php>

21. Діденко Є.О. Управління економічною безпекою підприємства (на прикладі підприємств швейної галузі): Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 – К.: КНУТД, 2012, - 20 с.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"